

יציאת ישראל מדרום לבנון וההתנתקות מרצועת עזה: ניתוח השוואתי

רוב גייסט פינפולד

יציאתה של ישראל מדרום לבנון במאי 2000 וההתנתקות מרצועת עזה באוגוסט-ספטמבר 2005 סימלו שינוי פרדיגמה במדיניות הטריטוריאלית של ישראל. שתיהן זכו לביקורת חריפה במסגרת השיח הפוליטי בישראל בשל חוסר תכנון אסטרטגי שהזיק בסופו של דבר לאינטרס הלאומי, משום שהן היו כרוכות במסירת שטחים "באופן חד-צדדי", מבלי לנהל משא ומתן עם הצד שכנגד. בניגוד לכך מבקש מאמר זה לתאר את הגורמים שעומדים מאחורי ההיגיון שהוליד את שתי הנסיגות: בסופו של דבר, אף אחת מהן לא הייתה חד-צדדית לחלוטין ולא היוותה תגובה פשוטה למספר חריג של נפגעים. הנסיגות נבעו מערעור דפוסים מקובלים של שליטה טריטוריאלית עקב ירידה בתועלת האסטרטגית הכרוכה בה, יחד עם כיוול מחדש נדרש של מדיניות, אשר היה חיוני להשגת יעדים לאומיים.

מילות מפתח: היחסים בין ישראל לפלסטינים, רצועת עזה, לבנון, חזבאללה, חמאס

בשנת 2002 הדף ראש ממשלת ישראל אריאל שרון את הלחץ הציבורי לסגת מרצועת עזה ואמר כי "דין נצרים כדין תל-אביב", כלומר, יציאה מעזה שוות ערך לנטישת המוקדים המסחריים והתרבותיים של ישראל. כעבור שלוש שנים, שבמהלכן לא התקיים משא ומתן כלשהו בין ישראל לפלסטינים, הורה שרון על "ההתנתקות החד-צדדית" של צה"ל ועל פינוי של כ-8,000 אזרחים ישראלים מרצועת עזה. בדרום לבנון, שינוי מדיניות דומה הביא לסיומה של הנוכחות הצבאית הישראלית באזור שנקרא 'רצועת הביטחון', אף על פי שבניגוד לרצועת עזה, לא היו בדרום לבנון יישובים אזרחיים ישראלים. ישראל שלטה בשטח הלבנוני בין השנים 1985-

רוב גייסט פינפולד הוא עמית מחקר, מלגאי ניובאואר, במכון למחקרי ביטחון לאומי.

2000, וממשלות שבאו זו אחר זו התחייבו לנסיגה במסגרת הסכם שלום. ואולם, בסופו של דבר יצאה ישראל מרצועת הביטחון באופן חד-צדדי ב־24 במאי 2000, בהתאם להתחייבותו של ראש הממשלה אהוד ברק "להחזיר את הבנים הביתה". שתי הנסיגות סימנו היפוך פרדיגמות במדיניות ישראל שהיו תקפות במשך שנים, אשר הקשו על הפרשנים שהתחרו כיצד להסביר את ההיגיון הניצב בבסיסן. מאמר זה עוקב אחר יעדי המדיניות והתוצאות בפועל של היציאה מדרום לבנון בשנת 2000 וההתנתקות מרצועת עזה ב־2005. הוא נפתח בסקירה היסטורית קצרה על מדיניותה של ישראל בשני האזורים, בוחן את הגורמים שתרמו לנסיגות וממפה את תוצאות המדיניות שאליהן התכוונו. לאחר מכן מובאת הערכה לגבי יישומן ותוצאותיהן של הנסיגות, במטרה לקבוע אם אכן הושגו המטרות. המאמר טוען כי הנסיגות לא נבעו ממידה בלתי מספקת של ראיית הנולד או משיקולים פוליטיים קצרי רואי. למעשה, ישראל נסוגה כתוצאה מכך שמתודולוגיות בלתי אפקטיביות של שליטה על שטח לא הועילו לאינטרס הלאומי, לא הביאו להפחתת עלויות גואות ולא יצרו צפי אסטרטגי מועיל לעתיד.

דרום לבנון ורצועת עזה: רקע היסטורי

ב־6 ביוני 1982 ישראל פלשה ללבנון במטרה לגרש משם את הארגון לשחרור פלסטין – אשר ניצל את חוסר האונים של הממשלה המרכזית בלבנון לאחר פרוץ מלחמת האזרחים במדינה, והקים אזור בשליטתו בדרום לבנון. לאחר כישלון השיחות בין ישראל ללבנון, אשר נועדו להבטיח נסיגה במסגרת משא ומתן, הקבינט בישראל הצביע ב־1985 בעד יציאה מלבנון, תוך מתן חופש פעולה לצה"ל "להבטיח את ביטחונם של תושבי הצפון".¹ מתוקף סעיף זה צה"ל לא נסוג לחלוטין מהאזור, והמשיך לשלוט במשך 15 שנים נוספות על שטח של 1,100 קילומטרים רבועים שנודע בשם 'רצועת הביטחון', ובו נפרסו כל העת 1,500 חיילי צה"ל ו־2,500 בעלי ברית מקרב האוכלוסייה המקומית הנוצרית במסגרת צבא דרום לבנון (צד"ל), על מנת לשלוט בשטח שבו חיו 200 אלף אזרחים לבנונים.

הנסיגות לא נבעו ממידה בלתי מספקת של ראיית הנולד או משיקולים פוליטיים קצרי רואי. ישראל נסוגה כתוצאה מכך שמתודולוגיות בלתי אפקטיביות של שליטה על שטח לא הועילו לאינטרס הלאומי ולא הביאו להפחתת עלויות גואות

חרף העובדה שמספר ממשלות בישראל הביעו את רצונן לצאת מהאזור, גורמים רשמיים הטילו ספק ביכולתה של ממשלת לבנון לשלוט בעצמה בשטח. הנסיגה הותנתה בהסכם עם סוריה, שהייתה לה השפעה פוליטית רבה על לבנון ועל חזבאללה. בסך הכול, ההיגיון שעמד בבסיס רעיון רצועת הביטחון היה פשוט, והתבסס על הדוקטרינה הישראלית הקלאסית של שימוש בטריטוריה זרה כמנגנון בלימה

המיועד להבטיח שכל עימות אלים יישאר מחוץ לשטחה הריבוני של ישראל. המלכודת של רצועת הביטחון הייתה טמונה באריכות ימיה: ראש הממשלה דאז שמעון פרס טען כי שנת 1985 תהיה "החורף האחרון של צה"ל בלבנון"², אך לא כך היה. בין 1985 לשנות התשעים המאוחרות נותרה מדיניותה של ישראל כלפי רצועת הביטחון סטטית לחלוטין.

בעוד נוכחותה של ישראל בדרום לבנון נבעה מחששות ביטחוניים, מדיניותה כלפי רצועת עזה הושפעה ממערך סבוך של גורמים. ישראל כבשה את מובלעת החוף סביב העיר עזה, ששטחה 360 קילומטרים רבועים, במהלך מלחמת ששת הימים ביוני 1967. כפי שקרה בלבנון, גם השליטה על רצועת עזה הוצדקה בטענה שיש צורך למנוע מתקפות בתוך שטחה הריבוני של ישראל. יחד עם זאת, עזה נכללת בתחומי ארץ ישראל ההיסטורית, ועל כן ישראלים רבים סברו כי השליטה בה מוצדקת מבחינה אידיאולוגית. הרצון לשמור על השטח בא לידי ביטוי בהקמתם של יישובים אזרחיים, וטרם הנסיגה, היו מוצבים כ-3,000 חיילי צה"ל בעזה לצורך הגנה על 8,000 התושבים הישראלים ברצועה ובגבולותיה. בשנת 2005 התגוררו בעזה גם כ-1.4 מיליון פלסטינים.³ חוסר סימטריה זה שימש כטיעון נגד סיפוח בשל הקושי הכרוך בקליטתה של אוכלוסייה עוינת כה גדולה.

ב-1992 הביע ראש הממשלה דאז רבין את תקוותו כי עזה "תשקע בים"⁴, ושיקף בכך את הקושי של מקבלי ההחלטות בישראל בכל הקשור לתוכניות אסטרטגיות עבור הרצועה. בסופו של דבר, במסגרת הסכמי אוסלו, רבין הורה על נסיגה מ-80 אחוזים מן השטח, תוך השארת היישובים על כנם. האינתיפאדה השנייה שפרצה בשנת 2000, אשר גבתה את חייהם של למעלה מ-1,000 ישראלים ו-3,000 פלסטינים, הציתה מחדש את הדיון באשר לנסיגה מ-20 האחוזים הנותרים של השטח, שעדיין הוחזקו בידי ישראל. בשנת 2001, במהלך מערכת הבחירות, התחייבה מפלגת העבודה לסגת מעזה אף ללא הסכם.⁵ ראש הממשלה שרון דחה בתחילה את הרעיון של נסיגה כלשהי – אך לאחר מכן יישם את תוכנית ההתנתקות בעצמו. סתירות אלו ממחישות אולי יותר מכול את הצורך בבחינת היסודות האסטרטגיים של הנסיגה.

ההיגיון בנסיגה: עזה ולבנון

הרעיון של רצועת הביטחון בדרום לבנון זכה לתמיכה רחבה בישראל בין השנים 1985 ו-1996,⁶ אך 1997 הייתה שנה נוראית. ב-4 בפברואר נהרגו 73 חיילים שהיו בדרכם לדרום לבנון בהתנגשות בין מסוקים של צה"ל. התאונה האיצה את הקמתה של תנועת 'ארבע אימהות' המשפיעה, שקראה לנסיגה. נוסף לכך, ב-5 בספטמבר 1997 נהרגו 12 לוחמי שייטת של צה"ל במארב בחופי לבנון. עד אז מספר ההרוגים הישראלים הממוצע בדרום לבנון עמד על כ-20–30 בשנה, אך ב-1997 הגיע היחס

בין הרוגי צה"ל וחזבאללה ל-1:1, בניגוד למצב קודם של יחס 3:1 לרעת חזבאללה.⁷ הירידה במספר ההרוגים בקרב חיילי צה"ל בשנים 1999–2000 מיוחסת לעתים לאפקטיביות של רצועת הביטחון. ואולם, הירידה במספר האבדות נבעה בראש ובראשונה מנסיגה הדרגתית, ולא מגידול באפקטיביות של המדיניות המקורית: שר הביטחון משה ארנס הודה כבר באפריל 1999 כי 80 אחוזים ממוצבי צה"ל הועברו לידי צד"ל, ובמאי 1999 התכוון שטחה של רצועת הביטחון.⁸

בראשית שנת 1999 נרשם בפעם הראשונה רוב בסקרים בעד נסיגה חד-צדדית. בתגובה הציע ראש הממשלה בנימין נתניהו צמצום חלקי וחד-צדדי, אך חזר בו לפני שהצהיר על כך בפומבי.⁹ בעקבות זאת, יושב ראש העבודה ברק, אשר התמודד מול נתניהו בבחירות לראשות הממשלה ב-1999, התחייב לסגת תוך שנה ממועד כניסתו לתפקיד, וציין את העדפתו לנסיגה במסגרת משא ומתן. עוד בהיותו ראש אמ"ן ב-1985, ברק התנגד להקמתה של רצועת הביטחון, אך הקונצנזוס ששרר בין הדרג הפוליטי והמדיני גבר על דעתו.¹⁰ עם זאת, עד אמצע שנת 2000 פחתה הרלוונטיות הביטחונית של רצועת הביטחון. הרצועה הוקמה לשם מניעת הסתננות של גורמים עוינים, אשר היוו איום משמעותי על ישראל בשנות ה-80. לקראת סוף שנות התשעים, חזבאללה ניסה לחדור לישראל לעתים נדירות בלבד, והעדיף לגרום לצה"ל אבדות בתחומי רצועת הביטחון, בשילוב ירי רקטות לעבר ישראל. המבצעים הצבאיים ב-1993 וב-1996 שנועדו לדכא את חזבאללה הסתיימו בטרם עת. חוסר הלגיטימציה הבינלאומית לקיומה של רצועת הביטחון הגביל את חופש הפעולה של צה"ל, שכן ישראל נתפסה ככובשת בלתי חוקית של אדמה לבנונית. יצחק מרדכי, אלוף פיקוד הצפון דאז, נזכר כי "האמריקאים הציבו כל מיני תנאים לגבי מה שנחשב מחוץ לתחום: לא לתקוף את צבא לבנון, לא לתקוף מתקני מים, תשתיות, תחנות כוח".¹¹ ברק הציע להפוך את הדינמיקה הזו בתקווה שנסוגה "תייבש את הביצה" ותשלול מחזבאללה את הלגיטימציה הפוליטית שלו כ"תנועת התנגדות" הנאבקת בכיבוש הישראלי.¹² המשך תוקפנות מצד חזבאללה אמור היה להעניק לגיטימציה רבה יותר לתגובה צה"לית, משום שכל התקפה תהיה בשטחה הריבוני של ישראל.

הנסיגה נתמכה גם על ידי שינויים ברמת המקרו בדוקטרינה המבצעית של צה"ל. ב-1999 ישראל החלה להקים מערכת משוכללת של גדרות וחיישנים לאורך הגבולות בין ישראל ללבנון ועזה. הפיתוחים הטכנולוגיים בתחום אמצעי החימוש המדויקים העניקו יתרון לישראל, בעוד החזבאללה היה נטול יכולת ליירט מטוסים. השימוש בחימוש ארוך-טווח הפך לאופציה הצבאית המועדפת: ב-1998 ישראל ביצעה 150 תקיפות אוויריות בלבנון, לעומת 21 תקיפות ב-1990. ברצועת עזה המתקפות הפלסטיניות נענו בתקיפות אוויריות ב-21, 24, 26, 28 ו-30 באוגוסט

וב־1 בספטמבר 2003.¹³ השילוב בין שימוש בחימוש שובר שוויון לבין אטימת הגבול סייע לקדם מטרות מסוימות, תוך מזעור הצורך במבצעי חי"ר מתמשכים בשטח זה. בדומה ללבנון, האלימות הגואה ערערה את ההיגיון שבשליטה טריטוריאלית על רצועת עזה. מתחילת האינתיפאדה השנייה ועד ההתנתקות נהרגו 162 ישראלים בפיגועים שיצאו מרצועת עזה.¹⁴ גדר הגבול עם עזה הבטיחה כי הפיגועים יוגבלו בעיקר לשטח הרצועה עצמה סביב יישובים ישראלים, מוצבים צבאיים או כבישי גישה. כתוצאה מכך החלה להיווצר תפיסה שהיישובים מזיקים לאינטרס הלאומי: פלוגת חי"ר שלמה ומחלקת שריון נדרשו כדי להגן על יישוב קטן של 26 משפחות. אגף התכנון של צה"ל טען כי פינוי יישובים ברצועת עזה יאפשר צמצום של סדר הכוחות הפעילים בשליש, מבלי להתפשר בנושא הביטחון.¹⁵ התקווה הייתה שההתנתקות תאפשר לישראל לנקוט מדיניות של הרתעה באמצעות מניעה: פגיעה ביכולתו של האויב לגרום אבדות באמצעות צמצום נקודות המגע, והגבלת היכולת הפלסטינית להסלים את האלימות. בניגוד לכך, צה"ל יוכל להגיב על פרובוקציות באמצעות תקיפה מרחוק בעלות נמוכה וברמת פגיעה גבוהה.

יתר על כן, האינתיפאדה הובילה להכרה קולקטיבית באיום הדמוגרפי על הריבונות היהודית שנובע משליטה על מיליוני פלסטינים. נוסחו חלופות לסטטוס קוו, ביניהן יוזמת ז'נבה שהגו אישים ישראלים ופלסטינים, ויוזמת השלום הערבית

מ־2002 שהציעה לישראל יחסים דיפלומטיים מלאים עם העולם הערבי, בתמורה לנסיגה מלאה לקווי יוני 1967 ופתרון מוסכם לסוגיית הפליטים הפלסטינים. יוזמת ז'נבה זכתה לתמיכה של 40 אחוזים בקרב הציבור הישראלי, בעוד נשיא המדינה דאז, משה קצב, הציע לטוס לערב הסעודית כדי לנהל משא ומתן על יוזמת השלום הערבית.¹⁶ אולם ממשלת ישראל התנגדה ליוזמות, בין היתר עקב היקף הנסיגה שנדרשה בגדה המערבית, ואריאל שרון טען: "רק תוכנית ישראלית תמנע מאיתנו להיגרר ליוזמות המסוכנות... של ז'נבה וערב הסעודית".¹⁷ פחות משבועיים לפני שהכריז שרון על ההתנתקות התקיימה פגישה פומבית של מזכיר המדינה האמריקאי קולין פאוול עם תומכי יוזמת ז'נבה. נוסף לכך, ארצות־הברית בהנהגת הנשיא ג'ורג' וו. בוש הפעילה לחץ על ישראל לקבל את מפת הדרכים

אגף התכנון של צה"ל טען כי פינוי יישובים ברצועת עזה יאפשר צמצום של סדר הכוחות הפעילים בשליש, מבלי להתפשר בנושא הביטחון

האינתיפאדה הובילה להכרה קולקטיבית באיום הדמוגרפי על הריבונות היהודית שנובע משליטה על מיליוני פלסטינים

לשלום.¹⁸ יוזמת הקוורטט שהיו שותפות לה רוסיה, ארצות־הברית, האיחוד האירופי והאו"ם, במטרה לפרוץ את המבוי הסתום בין ישראל לפלסטינים.

טרם ההכרזה על ההתנתקות, 600 חיילי צה"ל הודיעו על סירובם לשרת בגדה המערבית או ברצועת עזה, וארבעה ראשי שב"כ לשעבר הזהירו כי ישראל ניצבת

בפני אסון. הצהרות אלו פגעו במעמדו של שרון בסקרים ולדברי דב וייסגלס, ראש לשכתו לשעבר, גם השפיעו עליו באופן אישי.¹⁹ הנשיא הפלסטיני יאסר ערפאת נתפס בעיני שרון כאדם בלתי אמין באופן שסיכל מראש את הדרישה למשא ומתן, ונראה היה כי פיטוריו של ראש הממשלה הפלסטיני מחמוד עבאס (אשר נתפס כפרורמטור) על ידי ערפאת בספטמבר 2003 הצדיקו את עמדתו של שרון. מכאן שמקבלי החלטות בישראל הושפעו משני גורמים מנוגדים: הצורך בשינוי הסטטוס קוו והתפיסה שאין פרטנר לשלום בצד הפלסטיני. כך גובשה הנסיגה כצעד חד-צדדי שמטרתו "להתנתק" מן הפלסטינים ולתת מענה לאיום הדמוגרפי והביטחוני, תוך הקלת הלחץ מבית ומחוץ.

קבלת החלטות ויישום הנסיגה

בנאומו הראשון כראש ממשלה ביולי 1999, ברק חזר על התחייבותו במערכת הבחירות לנסיגה מלבנון תוך שנה, על בסיס משא ומתן ובמסגרת הסכם שלום בין ישראל לסוריה. בינואר 2000, בעקבות כישלון המשא ומתן בין ישראל לסוריה, ברק ביקש מצה"ל להתכונן לנסיגה חד-צדדית; הקבינט אימץ את המדיניות בפברואר. ברק חרג מן הפרוטוקול בכך שסירב להזמין בכירים בצה"ל לשיבת הקבינט, עקב ההתנגדות הנרחבת בצבא לנסיגה.²⁰ דני יתום, ראש לשכתו של ברק דאז, נזכר כי: "[ראש חטיבת המחקר דאז] עמוס גלעד טען כי תושבי הצפון לא יוכלו אפילו להוציא את האף מהחלון, מחשש שצלב יירה בהם", אם הנסיגה תתבצע.²¹ אף על פי כן, התעלם ברק מקולותיהם של המתנגדים בצבא, כולל הרמטכ"ל שאול מופז. לאחר כישלון השיחות של הרגע האחרון בין נשיא ארצות-הברית ביל קלינטון ונשיא סוריה חאפז אל-אסד ב'זנבה במארס 2000, נקבע מועד הנסיגה החד-צדדית לחודש יולי. עם זאת, תומכי חזבאללה יזמו בחודש מאי צעדות בלתי חמושות לעבר מוצבי צד"ל, והניסו את אנשי המיליציה המיואשים. ב-22 במאי 2000 הציג צה"ל בפני ראש הממשלה ברק שתי אפשרויות: להחליף את אנשי צד"ל הבורחים בכוחות של צה"ל, או לבצע את הנסיגה באופן מיידי. ברק לא מצא תועלת רבה במשלוח כוחות למוצבים המיועדים לפינוי, וכך הנסיגה הושלמה בקצת יותר מ-24 שעות, ללא נפגעים. התמיכה הציבורית הנרחבת והיעדר קשרים אידיאולוגיים ויישובים אזרחיים באזור גרמו לכך שהיציאה מדרום לבנון לא עוררה מחאה נרחבת מבית. האופוזיציה בראשות הליכוד גם כן תמכה בנסיגה.

בניגוד ללבנון, ההתנתקות מעזה גרמה קרע בעם. בכנס הרצליה השנתי שנערך ב-18 בדצמבר 2003 הכריז שרון על התנתקות חד-צדדית, ובאותו אירוע הכריז שר החוץ סילבן שלום על התנגדותו לכך. בפברואר 2004 הסביר שרון כי ההתנתקות תכלול נסיגה מ-20 אחוזים משטחי רצועת עזה הנמצאים תחת שליטה ישראלית ישירה. המהלך אושר בקבינט ביוני 2004 ובכנסת באוקטובר 2004. עם זאת, שרים אחדים פוטרו

ומפלגות פרשו מהקואליציה עקב התנגדותם. בהצבעה שנערכה בקרב חברי הליכוד במאי 2004, דחתה המפלגה של שרון את ההתנתקות ברוב של 60 מול 40. הנסיגה זכתה לתמיכה עקבית מרוב הציבור,²² אולם המתנחלים ורבים אחרים התנגדו לה בתקיפות, עתרו לבית המשפט העליון ובאחת ההזדמנויות אף יצרו לאות מחאה שרשרת אנושית מעזה לירושלים. מבצע הפינוי החל ב־15 באוגוסט 2005 והסתיים ב־11 בספטמבר. אף על פי שהמראות של תושבים המפונים בכוח מבתיהם נגעו ללבם של ישראלים מכל קצות הקשת הפוליטית, הרי נבואות הזעם הרבות על מלחמת אזרחים לא התממשו, ולא נרשמו פיגועים מן הצד הפלסטיני.

תומכים ומתנגדים הגדירו את היציאה מדרום לבנון ואת ההתנתקות מעזה כ'חד־צדדיות', כלומר, שינויי מדיניות שהתבצעו ללא הסכמתם של כלל השחקנים המעורבים. למרות שהנסיגות היו חסרות תקדים ושברו את המשוואה הישראלית הקודמת של שטחים תמורת שלום, הרי אף אחת מהן לא הייתה חד־צדדית לחלוטין: אף על פי שלא נעשה ניסיון לקבל את הסכמתו של האויב, האסטרטגיה שניצבה בבסיסן של שתי הנסיגות ויישומה בפועל גובשו באמצעות משא ומתן עם גורמים חיצוניים. ראש לשכת ראש הממשלה דאז דני יתום טוען כי היציאה מלבנון "לא הייתה חד־צדדית... היא התבצעה בתיאום עם האו"ם ועם האמריקאים".²³ משרד החוץ הישראלי המליץ לקיים את החלטת מועצת הביטחון של האו"ם 425, אשר הפרשנות הרחבה שניתנה לה כללה נסיגה של ישראל לגבול הבינלאומי. מכיוון שלבנון סירבה לשותף פעולה, ישראל פנתה לאו"ם, ואנשיו התוו את קו הגבול הבינלאומי. ברק אף התעלם מהתנגדויות של צה"ל ואילץ את הצבא לפנות שטח בעל חשיבות טקטית, במטרה להשיג לגיטימציה בינלאומית. מכאן שהנסיגה בוצעה בשיתוף פעולה ובחסות לגיטימציה מצד האו"ם, אשר גם קבע את עומק הנסיגה הישראלית.

באופן דומה סותרת המעורבות החיצונית הנרחבת בנסיגה מעזה את התפיסה המקובלת בדבר ההתנתקות החד־צדדית. הקוורטט, מדינות ה־G8 והבנק העולמי תמכו בהתנתקות, וממשלת מצרים והרשות הפלסטינית תיאמו עם ישראל את ההיבטים הביטחוניים של הנסיגה. פרטי התוכנית נקבעו במסגרת מגעים אינטנסיביים שהתקיימו בין ישראל וארצות־הברית בחודשים פברואר ומארס 2004. שגריר ארצות־הברית בישראל דאז, דניאל קרצר, נזכר: "הבהרנו לשרון שלא ניתן להגביל [את הנסיגה] לעזה בלבד".²⁴ הנציגים הישראלים במשא ומתן הציעו למעשה פינוי נוסף של 17 התנחלויות בגדה המערבית, אך האמריקאים דחו אפשרות זו לטובת נסיגה מוגבלת יותר. ההתנתקות כללה לבסוף ארבע התנחלויות בצפון הגדה המערבית, שבהן התגוררו 450 ישראלים.²⁵ גורם אמריקאי שהתבקש על ידי הצוות הישראלי להסכים לווייתורים, הצהיר: "אנו נבהיר כי ישראל תוכל לשמור על גושי

[ההתיישבות] הגדולים מבלי להיכנס לפרטים לגבי פירוש הדבר, וכי יישובם מחדש של הפליטים הפלסטינים יתבצע בתחומי המדינה הפלסטינית, ולא בישראל".²⁶ בעקבות זאת שלח הנשיא בוש ב־14 באפריל 2004 אגרת לשרון ובה הבטחה שארצות־הברית תתנגד "לכל תוכנית אחרת" שתיכפה על ישראל, והרגיע בכך את חששות הישראלים מפני יוזמת ז'נבה ויוזמת השלום הערבית. בוש התחייב כי ארצות־הברית תתמוך ביישובם מחדש של פליטים פלסטינים מחוץ לגבולות ישראל בלבד. יתרה מזאת, ארצות־הברית לא תדרוש מישראל לסגת לקווי 4 ביוני 1967, ותעניק בכך לגיטימציה לסיפוח ישראלי פוטנציאלי של יישובים רבים בגדה המערבית. ניכר כי ממשל בוש למעשה נכנס ליחסי התמקחות עם ישראל, במסגרתם כתמורה להתנתקות, התאים את עמדותיה של ארצות־הברית באשר לפתרון הקבע באופן ששיקף אינטרסים ישראליים. אף על פי שמקבלי ההחלטות בישראל יצאו נגד הנורמות המקובלות לאחר שלא הצליחו לתאם נסיגה מלבנון ומעזה במסגרת משא ומתן עם כוחות עוינים, ה"חד־צדדיות" תואמה עם שותפים חיצוניים, במסגרת עסקה שבה ערובות פוליטיות ו/או ביטחוניות ניתנו בתמורה לויתורים טריטוריאליים. על כן, חרף היעדרו של הצד שכנגד, התיאום בין ישראל לגורמים אחרים מיתן את תחושת החד־צדדיות.

הצלחות וכישלונות: השלכותיה של הנסיגה

האו"ם נתן תוקף לנסיגה הישראלית מלבנון ב־16 ביוני 2000. במהלך החודשיים שלאחר מכן הגישה ישראל, אשר נהנתה מלגיטימציה בינלאומית מחודשת, 199 תלונות לאו"ם בנוגע לפעילות בגבול.²⁷ אולם, חזבאללה לא הפך לתנועה פוליטית פנימית בלתי אלימה אלא ריכז את התקפותיו בחוות שבעא, שטח ברמת הגולן שיישראל כבשה מידי סוריה ב־1967, אשר לגביו העלתה לבנון תביעה טריטוריאלית, ובכך שמר חזבאללה על תדמיתו כתנועת התנגדות. בשל העדר הסכם שלום בין ישראל לסוריה, לסוריה לא היה כל אינטרס לרסן את חזבאללה, אשר השתלט על השטח שפונה. אף על פי כן, נרשמה ירידה דרסטית בהתקפות של חזבאללה נגד ישראל, מ־1528 תקיפות ב־1999 ל־50 בלבד משנת 2000 עד אמצע 2006.²⁸ העוצמה הרכה שהושגה כתוצאה מהלגיטימציה הבינלאומית תוגברה באיומים בשימוש בכוח: ברק הזהיר כי "לבנון תעלה באש" אם ההתקפות יימשכו לאחר הנסיגה.²⁹ אולם תגובותיה של ישראל היו רפות למדי לעתים קרובות, כפי שסיכם ראש הממשלה דאז שרון בדרישתו: "כל מה שלא נדרש להתבצע שם [בלבנון] לא

ה"חד־צדדיות" תואמה עם שותפים חיצוניים, במסגרת עסקה שבה ערובות פוליטיות ו/או ביטחוניות ניתנו בתמורה לויתורים טריטוריאליים. חרף היעדרו של הצד שכנגד, התיאום בין ישראל לגורמים אחרים מיתן את תחושת החד־צדדיות

צריך להתבצע".³⁰ ישראל לא הצליחה להגיב על מספר ניסיונות מצד חזבאללה לחטוף חיילים ישראלים, ובעקבות זאת הצליח חיזבאללה לבצע חטיפה שהובילה למלחמת לבנון השנייה ביולי-אוגוסט 2006. כ־500 לוחמי חזבאללה, 121 חיילים ישראלים ו־1000 אזרחים לבנונים נהרגו, ובכך הופרכה התפיסה שהיציאה מלבנון הביאה שקט. עם זאת, המלחמה נבעה מכישלון של ההרתעה הישראלית יותר מאשר מהנסיגה עצמה: מנהיג חזבאללה שיח' חסן נסראללה הודה כי לא היה מורה על החטיפה אילו ידע שהתגובה הישראלית תהיה חריפה כל כך.³¹

בעיני פרשנים ישראלים רבים, ההתנתקות אפשרה את ירי הרקטות מעזה לתחומי ישראל, אשר תפח מ־401 שיגורים ב־2005 – לפני ההתנתקות – ל־1,722 ב־2006, לאחר ההתנתקות. ירי הרקטות הביא למספר סבבי לחימה. האחרון שבהם נמשך שבעה שבועות בקיץ 2014, וגבה את חייהם של 73 ישראלים ולמעלה מ־1,000 פלסטינים. עם זאת, שיטות הפיגועים המועדפות לפני ההתנתקות – כלי נשק קטנים, מטעני צד או פיגועי התאבדות, אשר גבו יותר קורבנות מן הרקטות – פחתו בצורה חדה לאחר ההתנתקות.³² בעשור שבין 2005–2015 נהרגו 140 ישראלים כתוצאה ממתקפות ששוגרו מעזה, לעומת 162 ישראלים שנהרגו בחמש השנים שקדמו להתנתקות.³³ מכאן שהדגש על ירי רקטות לאחר ההתנתקות היה תוצר ישיר של האפקטיביות של ההתנתקות: שחקנים עוינים לא היו מסוגלים עוד להוציא לפועל פיגועים קטלניים שעלותם נמוכה, ולכן עברו לירי רקטות, שהיה אפקטיבי פחות בגרימת אבדות. כמו כן, הטענה שההתנתקות הביאה לעלייה בכמות הרקטות לא הייתה מדויקת: מספר מקרי ירי הרקטות מעזה בשנת 2004 היה גבוה יותר מאשר ב־2006 ובשנים 2009–2012.³⁴

העלייה בהיקף ירי הרקטות גברה לאחר שחמאס נטל את השליטה על רצועת עזה מידי הרשות הפלסטינית ב־2007. נטען כי ההתנתקות הקלה על ההפיכה: כתוצאה מהנסיגה מעזה לא היה ביכולתו של צה"ל למנוע את ההשתלטות הצבאית של חמאס על הרצועה. אין ספק כי ההתנתקות חיזקה את חמאס בכך שביטלה את השליטה הישירה של צה"ל בשטח הרצועה והגבירה את חופש התנועה של הארגון האסלאמיסטי. עם זאת, ההתנתקות נגעה בפועל לשטח של פחות מ־20 אחוזים מהרצועה, שהיה עדיין בשליטת ישראל. גם אילו שמרה ישראל על נוכחות ביטחונית ב־2007, מקבלי ההחלטות היו נאלצים להתלבט אם להיכנס שוב לשטח עירוני צפוף ועוין, שהשליטה בו בפועל עברה זמן רב קודם לכן לידי הפלסטינים. ההתנתקות אכן לא ענתה על מספר ציפיות עיקריות. ישראל נחלה כישלון נחרץ בהשגת מטרתה – להסיר מעצמה את נטל האחריות על האוכלוסייה בעזה, תוך עידוד ההנהגה הפלסטינית לנטוש את דרך האלימות לשם הקמת מדינה. הדבר הוכח על ידי ההפיכה של חמאס והטענה שישיראל שולטת על הגישה לעזה מן הים ומן האוויר, ומכאן שהשטח עודנו כבוש על ידי ישראל. לבסוף, תגובותיו

הלוחמניות של צה"ל לפרובוקציות המתמשכות בעזה ובלבנון חשפו את ישראל לביקורת בינלאומית רחבה, אשר הוכיחה כי תוספת הלגיטימציה והחופש הטקטי היתה מוגבלת.

סיכום והשלכות

אף על פי שהיציאה מדרום לבנון וההתנתקות מעזה זכו לתמיכה בדעת הקהל, הרי שכישלונות המדיניות, בין באמת ובין בתפיסה, עוררו בדיעבד התנגדות משמעותית בישראל. בשנת 2009, ראש הממשלה בנימין נתניהו התייחס להתנתקות מעזה כאל "טעות" אשר "לא הביאה לא שלום ולא ביטחון"³⁵; ב-2015 טען ראש האופוזיציה דאז יצחק הרצוג, כי הנסיגה הפכה את רצועת עזה ל"בסיס טילים אחד גדול"³⁶. באופן דומה אמר הפרשן הצבאי גל לופט שהיציאה מלבנון הייתה רעועה מבחינה אסטרטגית, וטען כי "שיקולי פופולריות ותועלתנות גברו על אינטרסים אסטרטגיים". אפרים סנה, שהיה סגן שר הביטחון בתקופת ממשלת ברק, ייחס את היציאה מלבנון ל"ללות הפופוליסטיות" של קבוצות מבית אשר תמכו בנסיגה.³⁷ נרטיב זה ממשיך להגדיר את הנסיגות כבלתי רציונליות ותולדה של חולשות חברתיות.

בניגוד לכך, מאמר זה מבקש להוכיח כי בשני המקרים לא הייתה הנסיגה בגדר הסתלקות בלבד או תוצר טהור של פוליטיקה פנימית, אלא שאיפה של מקבלי ההחלטות בישראל לצמצם עלויות ולצאת מהמבוי

הסתום המזיק באמצעות שינוי טקטי, ניצול הפוטנציאל הצבאי של ישראל ומימוש הלגיטימציה הבינלאומית. הן בעזה והן בלבנון ניצלו שחקנים עוינים את הנוכחות הישראלית לצורך הסלמת עלויות והשפעה על הליכי קבלת ההחלטות. היציאה מלבנון וההתנתקות מעזה לא היוו אות לחולשה, אלא כיול מחדש של פרדיגמות מבוססות של שליטה טריטוריאלית, אשר לא שירתו עוד את המטרות המוצהרות.

למרות שאף נסיגה לא השיגה את מטרותיה במלואן, הפערים בין התוצאות הרצויות לתוצאות בפועל היו גם תולדה של כשלון לבסס הרתעה אפקטיבית לאחר הנסיגה. אף על פי כן, הדוגמאות לעיל עשויות לספק לקחים רלוונטיים לצורך קביעת מדיניות. קובעי המדיניות צריכים להכיר בכך שנסיגה אינה שמה קץ למעורבות בטריטוריה

מסוימת, ופינוי שטחים אינו תרופת פלא לאתגרי ביטחון לאומי דוגמת ירי רקטות. היציאה מלבנון וההתנתקות מעזה לא הביאו לשינוי בהשקפת העולם של השחקן

בשני המקרים לא הייתה הנסיגה בגדר הסתלקות בלבד או תוצר טהור של פוליטיקה פנימית, אלא שאיפה של מקבלי ההחלטות בישראל לצמצם עלויות ולצאת מהמבוי הסתום המזיק באמצעות שינוי טקטי, ניצול הפוטנציאל הצבאי של ישראל ומימוש הלגיטימציה הבינלאומית

העוין, אם כי צמצום השליטה על השטח אכן הגביל את יכולתו של האויב לממש כוונות עוינות, לפחות בצורות מסוימות. לבסוף, שני המקרים ממחישים את הסכנה הטמונה באינרציה: התמשכותה של מדיניות שהתועלת הטמונה בה פגה זה זמן רב. שערוך מתמיד של עלות ותועלת הינו הכרחי לשם קביעת מדיניות איתנה כלפי סכסוך טריטוריאלי מתמשך. הן בעזה והן בלבנון, כיול מחדש של מדיניות הביא לערעורה של פרדיגמה בעלת תוקף אסטרטגי הולך ופוחת, ומנע בזבז משמעותי של הון אנושי וכלכלי נוסף עבור שטח שלא נחשב חיוני לאינטרס הלאומי.

הערות

- 1 Shlomo Brom, *Israel and South Lebanon: In the Absence of a Peace Treaty with Syria*, Jaffee Center for Strategic Studies, Tel Aviv, 1999.
- 2 Daniel Sobelman, *New Rules of the Game: Israel and Hizbollah after the Withdrawal from Lebanon*, Jaffee Center for Strategic Studies, Tel Aviv, 2003.
- 3 Darryl Li, 'The Gaza Strip as a נתון של 1.4 מיליון תושבים הוא משנת 2005; ראו Laboratory: Notes in the Wake of Disengagement,' *Journal of Palestine Studies* 35, no. 2, 2006, pp. 38-55, p. 39.
- 4 Martin Asser, "Analysis: Hopeless in Gaza," BBC News, November 20, 2000, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1032701.stm
- 5 Charles D. Freilich, *Zion's Dilemmas: How Israel Makes National Security Policy*, Cornell University Press, New York, 2012.
- 6 Asher Arian, "Israeli Public Opinion on Lebanon and Syria," *Strategic Assessment* 2, no. 1, 1999, pp. 19-23 and Avi Shlaim, *The Iron Wall: Israel and the Arab World*, Penguin, 2001, London, p. 427.
- 7 Joshua Gleiss, *Withdrawing Under Fire: Lessons Learned from Islamist Insurgencies*, Potomac Books, Virginia, 2011.
- 8 Ed Blanche, "Light at the End of Lebanon's Tunnel?" *Jane's Intelligence Review* 5, 1999.
- 9 Charles D. Freilich, "Israel in Lebanon – Getting It Wrong: The 1982 Invasion, 2000 Withdrawal, and 2006 War," *Israel Journal of Foreign Affairs* 6, no. 3, 2012, pp. 41-75.
- 10 Simon Murden, "Understanding Israel's Long Conflict על עמדת שרון, ראו in Lebanon: The Search for an Alternative Approach to Security during the Peace Process," *British Journal of Middle Eastern Studies* 27, no. 1, 2000, pp. 24-47; על עמדת ברק, ראו: Freilich (2012b).
- 11 ראיון של המחבר עם יצחק מרדכי, 28 ביוני 2017.
- 12 Lisa Beyer, "The Time Had Come to End a Tragedy," *Time Magazine*, June 5, 2000, <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2056186,00.html>
- 13 על נתונים סטטיסטיים לגבי לבנון, ראו: Nicholas Blanford, *Warriors of God: Inside Hezbollah's Thirty-Year Struggle Against Israel*, Random House, 2011,

- Anthony H. Cordesman, *The Israeli-Palestinian Conflict: Escalating to Nowhere*, Praeger Security International, Connecticut, 2005.
- 14 Avishay Ben-Sasson Gordis, *The Strategic Balance of Israel's Withdrawal from Gaza (2015-2016)*, Molad Center for Renewal of Israeli Democracy, http://www.molad.org/images/upload/files/Disengagement-Eng-report-full_final-for-website.pdf
- 15 Daniel Byman, *A High Price: The Triumphs and Failures of Israeli Counter-Terrorism*, Oxford University Press, New York, 2011; Joel Fishman, "Failure of Perception and Self-Deception: Israel's Quest for Peace in the Context of Historically Related Cases," *Jerusalem Viewpoints* No. 450, 2001.
- 16 יוזמת ז'נבה היא הסכם ישראלי-פלסטיני בלתי רשמי לפתרון קבע, אשר אדריכליו היו השר הישראלי לשעבר יוסי ביילין והשר ברשות הפלסטינית יאסר עבד רבו. יוזמת השלום הערבית היא הצעה לפתרון קבע שאומצה על ידי הליגה הערבית ב־2002. לפרטים נוספים ראו: Galia Golan, *Israel and Palestine: Peace Plans and Proposals from Oslo to Disengagement*, Markus Weiner, Princeton, 2007.
- 17 Joel Peters, "The Gaza Disengagement: Five Years Later," *Israel Journal of Foreign Affairs* 4, no. 3, 2010, pp. 33-44, 36.
- 18 מפת הדרכים לשלום הציעה נקיטת צעדים בוני אמון מקבילים על ידי שני הצדדים, לפני המשא ומתן על הסכם הקבע. למידע נוסף ראו: Ahron Bregman, *Israel's Wars*, Taylor and Francis, London, 2013.
- 19 Mazal Muallem, "Why So Many of Israel's Security Hawks have Become Doves," *al-Monitor*, June 27, 2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/06/israel-left-camp-generals-shin-bet-the-gatekeepers-idf.html#ixzz4FlIOWFrj>
- 20 Bregman, *Israel's Wars*.
- 21 ראיון של המחבר עם דני יתום, 27 ביוני 2017.
- 22 Meir Elran, "The Domestic Effects of the Disengagement," *Strategic Assessment* 8, no.3, 2005, pp. 26-32.
- 23 ראיון של המחבר עם דני יתום, 27 ביוני 2017.
- 24 ראיון של המחבר עם דניאל קרצר, 11 בינואר 2017.
- 25 Ahron Bregman, *Elusive Peace: How the Holy Land Defeated America*, Penguin, London, 2005.
- 26 ראיון של המחבר עם דב ויסגלס, 7 ביוני 2017.
- 27 "Israel Files 27 More Complaints with U.N. Over Lebanon Border", Associated Press, July 27, 2000.
- 28 Sobelman, *New Rules of the Game*.
- 29 Byman, *A High Price*, p. 242.
- 30 שם, עמ' 250.
- 31 BBC News, "Nasrallah Sorry for Scale of War," August 27, 2006, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5291420.stm
- 32 שם.
- 33 Ben-Sasson Gordis, *The Strategic Balance of Israel's Withdrawal from Gaza*.

- שם. 34
- “Netanyahu Calls Gaza Withdrawal ‘a Mistake’”, *The National*, August 10, 35
2009, <https://www.thenational.ae/uae/netanyahu-calls-gaza-withdrawal-a-mistake-1.539134>
- Luke Baker, “Shadow of Israel’s Pull-out From Gaza Hangs Heavy Ten Years 36
On”, Reuters, August 10, 2015, <https://www.reuters.com/article/us-israel-gaza-disengagement-insight/shadow-of-israels-pullout-from-gaza-hangs-heavy-10-years-on-idUSKCN0QF1QQ20150810>
- Gal Luft, “Israel’s Security Zone in Lebanon: A Tragedy?” *Middle East 37
Quarterly* 7, no. 3, 2000, pp. 13-20, <http://www.meforum.org/70/israels-security-zone-in-lebanon-a-tragedy>; Efraim Sneh, “Why I Opposed Israel’s
Withdrawal from Lebanon”, *Haaretz*, May 21, 2010, <http://www.haaretz.com/why-i-opposed-israel-s-withdrawal-from-lebanon-1.291383>